

Matti Enbuske on käsitellyt väitöskirjassaan maanomistuksen ja -hallinnan kehitystä entisten lapinkyläalueella. Tutkimus osoittaa, että valtio eli vanhastaan kruunu ei riistänyt Lappia asuttaneelta alkuperäisväestöltä maitaan, joita kutsuttiin 1600-luvulta 1700-luvun puoliväliin saakka veromaiksi, vaan ne säilyivät vanhojen sukujen hallinnassa. Sukujen lapinveromaat muuntuivat 1700- ja 1800-luvun kuluessa luontevasti tilajärjestelmään. Lapin perinteinen maankäyttö jatkui uudistilajärjestelmässä ja asukkaiden vanhat etuoikeudet tilallisilla. Myöskään Lapin asukkaiden elinkeinojen harjoittamista ei rajoitettu, vaan niitä pyrittiin tukemaan ja monipuolistamaan. Väitöstutkimuksen perusteella voidaan todeta yksiselitteisesti, että historialliset lapinkylät eivät omistaneet kollektiivisena kiinteistöoikeudellisena yksikkönä koko kylän maita, vaan kylän jäsenet hallitsivat yksityisinä omia perinteisiä maitaan. Verotushistoria ei anna edellytyksiä tulkita lapinveroa lappalaisten maanomistuksen osoittajaksi eikä varsinkaan kollektiivisena omistusoikeuden jatkumona nykysaamelaisiin toisin kuin oikeushistoriallisissa selvityksissä on haluttu osoittaa.

Enbuske murtaa myyttejä?

HISTORIASSA objektiivisuuden vaatimus on monella tapaa vaikeampi täyttää kuin sellaisissa tieteissä, jotka eivät käsittele ihmiselle niin läheistä tutkimuskohdetta kuin historian tutkimus, joka jokaisella askelella joutuu tekemisiin ihmisen kanssa. Mutta historiassakaan nuo vaikeudet eivät ole voittamattomia.

Uuden näkökulman Ylä-Lapissa käynnissä olevaan maaoikeuskusteluun tuo 14.6.2008 tohtoriksi väitellyt **Matti Enbuske**. Hän näyttää lähteneen siitä, että historian tutkimusta ei paljoakaan liikuta sinänsä se, minä vuonna tai päivänä jotakin Lapissa tapahtui, vaan häntä on kiinnostanut ajankohta sen vuoksi, jotta voitaisiin nähdä, mitä muuta tapahtui samanaikaisesti ja mitä ennen ja jälkeen, koska nämä suhteet vasta

paljastavat asioiden todellisia synty-yhteyksiä. Hän on tutkimuksessaan kyennyt mestarillisesti sijoittamaan kaikki tutkimansa ilmiöt tällaiseen synnyin ja kehityksen todelliseen aikaperspektiiviin. Tämä seikka on tärkeää sen vuoksi, että se muuttaa suhtautumisen historiallisiin ilmiöihin toisenlaiseksi, kuin mitä se on, jos aika käsitellään vain ulkonaiseksi kaavaksi. Johonkin vuosilukukaavaan voi sijoittaa peräkkäin toisilleen aivan vieraita ja toisistaan irrallisia asioita, voi luetella esim. „miten vuonna 1875 Suomeen ulkomailta muuttaneet porolappalaiset kirjattiin kattavasti erilaisiin virallisiin asiakirjoihin. Sen sijaan sellaisia lakeja ei säädetty, että näille osin ulkomaalaisille olisi annettu laillinen saanto entisten lapinkylämaihin ja vesiin. Tämä esimerkki ehkä riittääkin

osoittamaan, miten oleellinen ero on pelkällä aikajärjestyksellä ja todellisella aikaperspektiivillä. Todellisesta aikaperspektiivistä katsottaessa ei ole mitään, mikä olisi täysin erillistä ja irrallista kaikesta muusta, ei mitään, mikä olisi ehdottomasti sellaista, joka osoittaisi, että Ruotsista ja Norjasta 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla Suomeen muuttaneet porolappalaiset olisivat Suomen alkuperäisasukkaita, joille tulisi palauttaa valtion maiden omistus ja hallintaoikeus.

Enbusken yksiselitteinen sanoma on se, että saamelaisilla ei ryhmänä ole ollut kollektiivista omistusoikeutta entisten lapinkylämaihin ja vesiin. Enbuske osoittaa myös, että saamelaisten historia ei ole alistetun ja sorretun kansan historiaa. Saamelaiskäräji-

en oma historiapolitiikka on ollut viime vuosina hyvinkin aktiivista ja tietoista toimintaa, jossa Lapin asutushistoriaa on tulkittu, väännetty ja käännetty haluttuun suuntaan.

Enbuske myös osoittaa, että kaikki, mitä Lapissa on tapahtunut tai esiintynyt, on ollut aina vain osa jotakin suurempaa kokonaisuutta, ja näiden kokonaisuuksien selvittämisessä hän on mielestäni onnistunut erittäin hyvin. Tällaisesta kokonaisuudesta ei voida eristää erikseen mitään esimerkiksi juuri tätä porolappalaisten esiintymistä Sompion alkuperäiskansana, vaan koko Lapin historiallinen elämä on ollut alituista virtaavaa kehitystä ja kaikki sen ilmiöt ovat mukana tuossa kehityksen virrassa, sen eri kohdissa tosin, mutta kuitenkin siinä mukana ja muihin ilmiöihin ja näiden yhdessä muodostamaan kenttään tiukasti sidottuina.

Viime vuosien aikana esitetyissä kannanotoissa saamelaisten perinteisten maiden maaoikeuksista on painotettu porosaamelaisten nautintaoikeuksia. Enbusken tutkimukset osoittavat, että nomadisen poronhoidon maankäyttö on myöhäsyntyinen ja kehittynyt vanhan metsäsaamelaisen maankäytön päälle. Juridinen kysymys on, kuinka alkuperäiskansan ja -väestön asema suhteutuu vuosisatojen mittaiseen yleishallinnolliseen ja lainsäädännölliseen kehitykseen. Saamelaiskäräjät ei ole toistaiseksi ottanut huomioon Lapin perinteistä metsäsaamelaista maankäyttöä, joka on jatkunut luontevasti uudistilajärjestelmässä sekä Lapinmaan asukkaiden etuoikeuksien jatkumisenä tilallisina. Saamelaiskäräjät on perustellut porosaamelaisten oikeutta historiallisella lapinkylämaiden kollektiivisella omistusoikeudella kylän maihin, porosaamelaisten kuulumista kollektiivina ryhmänä lapinkylään sekä heidän perinteisellä porolaiduntamisellaan. Valitettavasti tällaisillekaan vaateille ei Enbuske löytänyt kestäväää historiallista perustetta. Tähän on vielä lisättävä se, että historiallisesta kehityksestä ei löydy myöskään perustetta rajata ILO-sopimuksen tarkoittama perinteinen alkuperäisväestön asuinalue nykyiseen saamelaisten kotiseutualueeseen ja jättää huomattava osa historiallisesta Kemin Lapista sen ulkopuolelle.

Pekka Lehtonen

Saamelaiskäräjien vaateiden perusteella saattaisi syntyä tilanne, jossa menneisyydessä saman suvun jäsenet ovat hallinneet maitaan, mutta nykyaikana vain etnisesti saamelaiskriteerit täyttävä suvun edustaja, esimerkiksi isovanhemman avioliiton seurauksena, olisikin oikeutettu alkuperäiskansalle kuuluvaksi määrittelyn maan hallinnoimiseen. Enbuske toteaa, että tällainen ristiriita syntyykin siitä, että nykyajan oikeuksia perustellaan menneisyydellä, eivätkä historiallisen Kemin Lapin saamelaisten asutus-, väestö-, elinkeino- ja maanomistussuhteet vastaa nykyistä etnistä saamelaisuutta ja kansainvälisten alkupe-

”Saamelaisalueen maanomistus-kysymyksestä on mielikuvien varaan rakennettu historiallisen konstruktio on johtanut lukuisiin kestämättömiin Lapin historian tulkintoihin, joita on ruokittu jatkuvasti uusilla mielikuvilla.”

räiskansasopimusten perusteella muotoutuneita tarpeita. Erityisesti tällainen historiallisia tosiasioita koskeva ristiriita koskettaa Suomen Lappia. Ongelmallinen kysymys on varsinkin lapinkyläjärjestelmän hiipuminen 1760-luvulla ja toisaalta se, miten on suhtauduttava lapinkylän osallisina olleiden metsäsaamelaisten ja kolttien jälkeläisten asemaan. Miten on suhtauduttava perinteisiin metsäsaamelaisiin elinkeinoihin, siis karjanhoitoon, metsästykseen ja kalastukseen, verrattuna perinteiseen porosaamelaiseen maankäyttöön, sillä historiallisen kehityksen valossa niiden perinteellisyyden mitta on varsin tasavertainen. Kolmas olennainen kysymys kumpuaa väestösuhteista, jotka vuosisatojen aikana ovat kietoutuneet moninaiseksi vyyhdeksi – esimerkiksi nykypäivän Enontekiön saamelaisasutuksen osalta. Saamelaismääritelmä ei ole historiallisen tai juridisen kehityksen mitta silloin, kun puhutaan maan omistuksesta ja hallinnasta.

Nomadinen poronhoito on ollut tärkeä saamelaista kulttuuria säilyttävä tekijä, mutta poronhoito on ollut leimallinen kulttuurimuoto myös vanhoista metsäsaamelaisista polveutuneilla Lapin talollisilla. Heille poronhoito oli mahdollista sivuelinkeinona mutta ei pääelinkeinona.

Saamelaisalueen maanomistuskysymyksestä on käyty kiistaa vuosikymmeniä. Kysymyksen tiimoilla mielikuvien varaan rakennettu historiallinen konstruktio on kuitenkin johtanut lukuisiin kestämättömiin Lapin historian tulkintoihin. Kestämättömyys on aiheuttanut konflikteja, joita on ruo-

kittu jatkuvasti uusilla mielikuvilla.

Etnisyydellä, kielellä tai kulttuurilla ei ole ollut missään historian vaiheessa merkitystä maanhallinnassa, mutta elinkeinollisesti lappalaisuus haluttiin rajata Ruotsin valtakunnassa lähinnä poronhoitoa pääelinkeinonaan harjoittaneen väestöryhmän elämänmuodoksi. Mitään elinkeinota ei kuitenkaan rajattu etnisesti yksinomaan

historiallisen saamelaisten elinkeinoksi. Myöskään saamelaisten poronhoito-oikeudet eivät ole perustuneet historiassa etnisesti muotoutuneeseen ylimuistoiseen maanhallintaoikeuteen. 1800-luvulla Suomeen muuttanut harvalukuinen porosaamelaisten joukko juurrutti Suomen alueelle suurporonhoidon. Tämä prosessi ei kuitenkaan tuonut mukanaan edistyneempää tuotantoa, koska täällä ennestään asuvat lappalaiset olivat jo kehittäneet Lappiin oman elinkeinokokonaisuuden. Niin porosaamelaistulijat asettuivat omaksi ryhmäkseen lappalaisten maatilatalouden harjoittajien yhteisöön. Kielenvaihdon vaihdon prosessi oli erilainen kuin lappalaisilla, joiden lapinkielen käyttö muuttui maatilatalouden kehittymisen myötä suomeksi.

Kysymys kuvaa niitä vaikeuksia, joita syntyy, kun globaalisti määritellyn alkuperä-käsitteistön avulla pyritään selvittämään Lapin menneisyyttä. Toisin sanoen historiallisen kehityksen näkökulmasta ei ole kovin mielekästä rajata jokin tietty ajankohta, josta lähtien voidaan määrittää etnisen nykysaamelaisuuden alkaneen tai että suomalaisuus on syrjäyttänyt alkuperäisen kulttuurimuodon. Oman merkityksensä ratkaisuihin tuovat kuitenkin modernin ajan yhteiskuntapoliittiset tavoitteet, joihin sisältyvät myös monikulttuurisuuden ja heterogeenisuuden ymmärtäminen ja vähemmistöryhmien olemassaolon edellytysten turvaaminen.

Enbusken väitöskirjan keskeiset tutkimustulokset vievät pohjaa saamelaiskäräjien maaoikeusvaateilta. Nykyään suosittu

aate ”Saamenmaa saamelaisille” on luvannut saamelaisille messiaanisen roolin muiden yli. Mutta tämän tien päässä ovat reservaatit, apartheid ja etniset puhdistukset. Se on saamelaisuutta ja lappalaisuutta hajottavaa populismia ja rasite. Arjen rasismi ja herrakansamentaliteetti ovat ristiriitaisia; toinen hajottaa, toinen vahvistaa. Nykymaailmassa saamelaisuus on kansallinen fiktio, joka sekoittaa mitä vastakohtaisimpia aineksia. Yleensä kansallisuusaate toimii reaktionana, joka polkaistaan jonkin puolustautumissuunnitelman perusteluksi. On olemassa yhdenlaista nationalismia ja toisenlaista nationalismia. Suuremmille etnisille ryhmille se on sarron väline, pienemmille keino puolustautua. Valtion olisikin kiinnitettävä huomiota todellisen etnisen muotoisuuden tukemiseen Lapissa. Saamelaisuus on tunnetusti saanut aikaan suurenmoisia kulttuurisia luomuksia. Saamelaisiksi itsensä lukevien pitäisi luopua yhteisnimityksestä ”Saamenmaa saamelaisille” ja lappalaisten itseidentifikaation kieltämisestä. Enbusken väitöskirja osoittaa, ettei siihen ole mitään perusteita.

Enbusken tutkimustuloksia voidaan pitää paikkansa pitävänä. Tässä yhteydessä tulee mieleen kolttasaamelaisten oloja paljon tutkinut Väinö Tanner. Hänkin lähti tutkimuksissaan siitä, että tärkeää oli selvittää mitä todellisuudessa tapahtui, ei siitä, mitä poliitikot häneltä odottivat. Enbusken väitöskirja ei ole taidetta, eikä se itsessään palvele muita kuin tietämisen tarkoituksena. Ei ole myöskään syytä unohtaa, että vasta tällainen tositieta antaa myös toiminnalle ja kannanotoille tukevan pohjan. Mutta ei riitä vain se, että historian tutkimus pyrkii totuuteen, yhtä tärkeää on, pystyykö se myös pääsemään totuuteen. Enbuske näyttää päässeen eroon tunteista ja affekteista, koska ne helposti olisivat vääristäneet kuvaa menneisyydestä.

**Jouni Kittinen
entinen saamelaispoliitikko**

Matti Enbuske: Vanhan Lapin valta-
mailla. Asutus ja maankäyttö histo-
riallisen Kemin Lapin ja Enontekiön
alueella 1500-luvulta 1900-luvun al-
kuun (Biblioteca 113. SKS. 570 s.)